

DR. SZABÓ JUDIT

OKRI főmunkatárs

A TIZENKÉT ÉVEN ALULIAK SÉRELMEIRE ELKÖVETETT SZEXUÁLIS ERŐSZAK EGY AKTAKUTATÁS EREDMÉNYEI TÜKRÉBEN

1. A kutatás háttere

A tanulmány alapjául szolgáló kutatás 2018-ban zajlott az Országos Kriminológiai Intézetben a tizenkettedik életévét be nem töltött gyerekek sérelmére elkövetett szexuális erőszak kriminológiai szempontú elemzése céljából. A Legfőbb Ügyészség kezdeményezésére indult aktavizsgálat szervesen illeszkedik az OKRI hasonló témájú korábbi kutatásai sorába. Közvetlen előzményeként „*Az erőszakos szexuális bűnözés aktuális hazai jellemzői*” című, 2015-ben bírói szakban zárult büntetőügyek iratainak elemzésén alapuló kutatás¹ említhető, amelynek eredményei közül kiemelés érdemel, hogy a sértetti minta felét tizennegyedik életévét be nem töltött gyermekek tették ki. Régóta közismert tény, hogy az ismertté vált, feljelentett nemi erkölcs elleni bűncselekmények sértettjei körében az átlagnál jóval nagyobb a tizen-nyolc éven aluliak aránya.² Az ENYÜBS 2009 és 2015 közötti adatai is azt mutatják, hogy a nemcsak gyermekek ellen elkövethető bűncselekmények közül a tizennyolcadik életévüket be nem töltött sértettek aránya a szexuális erőszak és a szexuális kényszerítés esetében a legjelentősebb, az összes sértett 50 százalékát is meghaladó mértékű.³ Továbbá, a szexuális erőszak sértettjei körében majdnem háromszor annyi tizennégy éven aluli, mint tizennégy és tizenhét év közötti sértettet regisztráltak.

1 Parti Katalin – Szabó Judit – Virág György (2017) *Az erőszakos szexuális bűnözés aktuális jellemzői*. Kriminológiai Közlemények, 77., 129–153.

2 Balog Ágnes – Virág György: Szexuális abúzus. *Belügyi Szemle*, 2000/4–5., 110–126.

3 Pintér Ádám – Tóth Judit Nikolett: A bántalmazott gyermekek – Gyermekjogok és gyermekbántalmazás. *Statistikai Szemle*, 2017/8–9., 847–872.

Az utóbbi években a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekményeket – vélhetően a médiában egyre nagyobb számban és részletességgel nyilvánosságra kerülő ügyek hatására – a korábbinál is élelkebb figyelem kíséri, amiből olybá tűnhet, mintha az ilyen cselekmények száma emelkedő tendenciát mutatna. A nagymintás utánkötéses vizsgálatok hiánya miatt nehéz volna megállapítani, hogy valóban a tárgyalt bűncselekmények száma gyarapszik, a látencia csökken, a jogalkalmazói gyakorlat változott, vagy csupán a tömegtájékoztató hatása kelti azt a benyomást, hogy a probléma volumene nő. A hazai hivatalos statisztikai adatok⁴ nem látszanak alátámasztani a bűncselekmények számának emelkedésére vonatkozó feltételezést, a hatalmas látencia miatt azonban ezek egyébként is csak a jéghegy csúcsát jelentik, és csupán a regisztrált bűncselekmények számának változásaira vonatkozó következtetések alapjául szolgálhatnak. A prevalencia és látenciautatók eredményeiből azonban nyilvánvalóan kitűnik, hogy a hivatalos statisztikai adatok által tükrözöttnél jóval súlyosabb problémával állunk szemben, függetlenül a bűncselekmények számának esetleges növekedésétől vagy csökkenésétől. A jelentős módszertani különbségek okán a kutatásonként nagy eltéréseket mutató konkrét számadatok ellenére valamennyi empirikus eredmény ijesztő nagyságrendről árulkodik. A WHO-tól származik például az az adat, amely a gyermekkori szexuális viktimizáció arányát a lányok körében átlagosan 27, a fiúk esetében 14 százalékra teszi.⁵ A szexuális gyermekbántalmazás globális prevalenciájára vonatkozó metaelemzések eredményei szerint az abúzus előfordulási aránya a lányok esetében 20, a fiúk esetében pedig 8 százalék körüli.⁶ Egy a gyermekkorban elszenvedett szexuális bántalmazás tárgyában végzett hazai felmérés eredményei szerint a megkérdezett nők 2,3 százaléka, míg a férfiak 1,2 százaléka volt gyerekkorában nemi bántalmazás áldozata.⁷

A gyerekeket érintő szexuális erőszak nemcsak jogi, erkölcsi, illetve társadalmi kérdés, hanem világszerte komoly népegészségügyi problémát is jelent. A gyermekek által elszenvedett nemi bántalmazás számos fizikai, viselkedéses és különösen a mentális egészséget érintő kedvezőtlen következménnyel járhat. A fizikai sérülések, nemi úton terjedő betegségek és más, akár maradandó egészségkárosodást jelentő fizikai következmények csak a szexuális abúzus gyermekáldozatainak kisebb részénél fordulnak elő, ugyanakkor a mentális egészséget az ilyen cselekmények az esetek túlnyomó részében mind rövid, mind hosszú távon jelentősen

4 Ld. ENyÜBS.

5 Andrews, G. – Corry, J. – Slade, T. – Issakidis, C. – Swanston, H.: Child sexual abuse. In: Ezzati, M. et al. (Eds.): Comparative quantification of health risks: global and regional burden of disease attributable to selected major risk factors. World Health Organization, Geneva, 2004.

6 Stoltenborgh, M. – van Ijzendoorn, M. H. – Euser, E. M. – Bakermans-Kranenburg, M. J.: A global perspective on child sexual abuse: meta-analysis of prevalence around the world. *Child Maltreatment*, Vol. 16, No. 2, 2011, 79–101.; Pereda, N. – Guilera, G. – Forns, M. – Gómez-Benito, J.: The prevalence of child sexual abuse in community and student samples: a meta-analysis. *Clinical Psychology Review*, 29(4), 2009, 328–338.

7 Virág György: Szexuális erőszak. In: Irk F. (szerk.) *Áldozatok és vélemények II. kötet*. OKRI, Budapest, 2004, 71–83.

érintik.⁸ A szexuális bűncselekmények sértettjei körében gyakran előforduló problémák, így például a szorongásos zavarok, depresszió, étkezési zavarok, poszttraumás stressz szindróma, alvászavarok, önkárosító magatartások, kognitív és tanulási problémák, szexuális problémák, alkohol- és drogabúzus nemcsak gyermekkorban nyomják rá a bélyegüket az áldozat jóllétére, kapcsolataira és iskolai előmenetelére, hanem akár évtizedekkel a traumát követően is fennmaradhatnak, felnőtt korban is súlyos egészségügyi és pszichés zavarokat okozva.

A riasztó hazai és nemzetközi epidemiológiai adatok, a súlyos következmények és a szexuális erőszak mély szociokulturális beágyazottsága fényében szükségesnek látszik e bűncselekmény kriminológiai jellemzőinek ismerete a prevenció és intervenció gyakorlat fejlesztése érdekében. Az alábbiakban terjedelmi okok miatt csak néhány fontosabb adatot ismertetek, amelyek kontextusában saját kutatási eredményeim is elhelyezhetők. Hazai és nemzetközi kutatásokból tudjuk, hogy – a közvélekedéssel ellentétben – a gyerekek sérelmére szexuális bűncselekményt megvalósítók általában nem ismeretlenek, hanem a legtöbb esetben családtagok, ismerősök, illetve a gyermek nevelésével, felügyeletével, gondozásával megbízott személyek. Nemzetközi kutatási eredmények szerint a gyerekek 90 százaléka ismeri bántalmazóját, és csak 10 százalékuk sérelmére követi el idegen személy a bűncselekményt.⁹ Az esetek kb. 30 százalékában családtag az elkövető, 60 százalékában pedig olyan ismerős, aki bírja a gyermek családjának bizalmát. Snydertól származó adat, hogy minél fiatalabb korban kezdődik az abúzus, annál nagyobb a családon belüli elkövetés aránya.¹⁰ Ezeket az adatokat hazai kutatási eredmények is megerősítik. Kósa Ferenc és munkatársai¹¹ eredményei szerint a gyerekek sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekmények elkövetője az esetek 40 százalékában ismerős, 23,5 százalékában nevelőapa, 18,8 százalékában apa, a többi ügyben pedig egyéb rokon vagy ismerős volt. Egy másik hazai kutatás által vizsgált ügyek közel 95 százalékában ismert elkövetővel szemben indult meg az eljárás.¹² Szintén egy hazai kutatásból származik az az adat, amely szerint a tizennyolc éven aluli lányok elleni nemi bűncselekmények 28 százalékát családtag követte el, ennek 48 százalékában az apa, 32 százalékában pedig a nevelőapa volt a bántalmazó.¹³

8 Chen, L. P. – Murad, M. H. – Paras, M. L. et al.: Sexual abuse and lifetime diagnosis of psychiatric disorders: systematic review and meta-analysis. *Mayo Clinic Proceedings*, Vol. 85, No. 7, 2010, 618–629.

9 Finkelhor, D. – Shattuck, A.: *Characteristics of crimes against juveniles*. Durham, NH: Crimes against Children Research Center, 2012.

10 Snyder, H. N.: *Sexual assault of young children as reported to law enforcement: Victim, incident, and offender characteristics*. Washington, DC: U.S. Department of Justice, Office of Justice Programs, Bureau of Justice Statistics, 2000.

11 Kósa Ferenc – Antal Albert – Lászik András: Gyermekkorúak sérelmére elkövetett nemi erkölcs elleni bűncselekményekről. *Belügyi Szemle*, 1990/10., 65–67.

12 Diószegi Gábor: A gyermekkorúak sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények. *Belügyi Szemle*, 2006/3, 3–23.

13 Csorba Roland (2015) Az orvos szerepe a tizennyolc évesnél fiatalabb lányok elleni szexuális bűncselekmények bizonyításában. *Belügyi Szemle*, 2015/4., 39–55

Nemzetközi adatok szerint a tizenkét éven aluli gyerekek sérelmére megvalósított nemi bűncselekmények 84 százaléka a sértett vagy az elkövető otthonában történik.¹⁴ Diószegi kutatásában ennél valamivel kisebb arányt kapott; az elkövetés helyszíné az ügyek 71 százalékában volt a sértett lakása, illetve idegen lakás vagy ezekhez tartozó helyiség.

A nemzetközi tapasztalatok szerint a gyerekek 7 és 13 éves koruk között a legsérülékenyebbek a nemi bántalmazás szempontjából.¹⁵ Ezzel konzisztens Diószegi eredménye, amely szerint a legveszélyeztetettebb korosztály a 8-12 év közötti gyermekek csoportja.¹⁶ Kósa és munkatársai hazai kutatásában a legtöbb sértett (58,4%) a 11-14 év közötti korosztályból került ki, de a 7-10 éves korosztály is nagy arányban (30,5%) fordult elő a mintában.¹⁷ A tizenkét éven alul sértettek aránya a mintában 52 százalék volt.

A lányok veszélyeztetettebbnek tűnnek viktimizáció tekintetében, mint a fiúk.¹⁸ Nemzetközi adatok szerint a tizenkét éven aluli sértetteknek 26, a 12-17 év közötti áldozatoknak pedig 8 százaléka fiú. Diószegi hazai mintájában a fiúk aránya 14 százalék,¹⁹ a többi kutatásban pedig vagy nem áll rendelkezésre ilyen adat, vagy a teljes sértetti minta lányokból áll.²⁰

Az eddig leírtak fényében indokoltnak tűnt újra górcső alá venni a gyerekek – illetve a hazai büntetőjogi rendelkezésekhez igazodva a tizenkettedik életévét be nem töltött gyerekek – sérelmére elkövetett szexuális erőszak kriminológiai jellemzőit, egyrészt az empirikus adatok gyarapítása, másrészt figyelemfelhívás és a probléma napirenden tartása érdekében.

2. A tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak aktavizsgálata

2.1. A kutatás tárgya, célja és módszere

A kutatás arra irányult, hogy feltárja a tizenkettedik életévüket be nem töltött gyermekek sérelmére elkövetett szexuális erőszak főbb kriminológiai jellemzőit. Célul tűztem ki továbbá az ilyen bűncselekmények tárgyában indult büntetőeljárások fontosabb ismérveinek vizsgálatát és elemzését is, különös tekintettel a bizonyítási eszközökre, a súlyosító és enyhítő körülményekre és a kiszabott büntetés mértékére. A kutatás célkitűzéseinek megfelelően a ren-

14 Snyder (2000), i. m.

15 Finkelhor, D.: Current information on the scope and nature of child sexual abuse. *The Future of Children*, Vol. 4, No. 2, 1994, 31–53. <http://www.unh.edu/ccrc/pdf/VS75.pdf>

16 Diószegi (2006), i.m.

17 Kósa és mtsai (1990), i.m.

18 Snyder (2000), i. m.

19 Diószegi (2006), i.m.

20 vö. Csorba (2015), i.m.

delkezésre álló hazai és nemzetközi szakirodalom tematikus áttekintése mellett az aktavizsgálatra, mint empirikus adatgyűjtési módszerre támaszkodtam.

A kutatás fókuszában az 1978. évi IV. törvény erőszakos közösülés (197. §) és szemérem elleni erőszak (198. §), illetve a 2012. évi C. törvény szexuális erőszak (197. §) törvényi tényállásai által megvalósított cselekmények álltak. Az éves ügyszámra vonatkozó előzetes információk alapján a mintába a 2016. és 2017. években jogerős bírósági ítélettel lezárt büntetőügyek kerültek be. A kutatás során elemzett 169 büntetőügy alapjául szolgáló bűncselekmények túlnyomó többsége (n=149) szexuális erőszak, 9 százaléká (n=15) szemérem elleni erőszak, és mindössze 3 százaléká (n=5) volt erőszakos közösülés. Ez a minta nemcsak kriminológiai, hanem büntetőjogi szempontból is érdekes, hiszen ezt az időszakot is érintette a 2012. évi C. törvény szexuális erőszakra vonatkozó rendelkezéseinek eltérő értelmezésin alapuló megosztott ítélkezési gyakorlat.

Az adatokat egy előre meghatározott szempontrendszer alapján rögzítettem, a kvantitatív adatokat az SPSS statisztikai programcsomag segítségével, a nyitott kérdésekre adott válaszokat pedig kvalitatív módon elemeztem.

2.2. A cselekmények jellemzői, az elkövetés körülményei

Az elemzett bűncselekmények közel 80 százalékában felnőtt korú és 19 százalékában fiatalok személy volt az elkövető, míg két ügyben felnőtt- és fiatalok is szerepeltek. A bűncselekmények 94 százalékában egy, 4 százalékában két, további 2 százalékában (3 ügy) pedig három vagy négy elkövető valósította meg a tényállást. Az elkövetők az ügyek 76 százalékában egy sértett sérelmére valósították meg a bűncselekményt, az eljárások 19 százalékában két sértett szerepelt, míg három vagy több sértettje összesen kilenc ügynek (5%) volt.

A büntetőeljárások alapjául szolgáló bűncselekmények közel 29 százalékát a fővárosban vagy megyeszékhelyen, 35 százalékát egyéb városban, közel 32 százalékát faluban vagy községben, és 4 százalékát tanyán követték el. Az elkövetés konkrét helyszíne a cselekmények 77 százalékában a sértett és/vagy az elkövető lakása volt, további 1,3 százalékában egyéb magánlakás, 2,5 százalékában pedig az utóbbiakhoz tartozó udvar, kert vagy lépcsőház. Gyermekotthonban 8 (5%), oktatási intézményben pedig mindössze egy (0,6%) bűncselekményt követték el. A kutatás alapjául szolgáló bűncselekmények több mint 7 százalékát egyéb helyszíneken – például utcán, strandon, lovardában – követték el, és hasonló arányban szerepeltek a mintában olyan cselekmények, amelyek esetében több különböző elkövetési helyszín volt. Megállapítható tehát, hogy az elkövetés helyszíne az elemzett bűncselekmények 81 százalékában valamilyen magánlakás vagy ahhoz tartozó bekerített hely volt, azaz a vizsgált jelenség szempontjából korántsem az utcán leselkedik a gyerekekre a legtöbb veszély. Ezt a megállapítást támasztja alá az az adat is, amely szerint a sértettek a vizsgálati mintát alkotó büntetőügyek 98 százalékában ismerték az elkövetőt.

Az elkövetők által végzett vagy végeztetett szexuális cselekmények igen széles skálán mozogtak. Az ügyek egy részében a bírói gyakorlat szerint viszonylag enyhének ítélt elkövetési magatartások – simogatás, tapogatás, csókolgatás – fordultak elő, de sok olyan ügy is volt, amelyben az elkövető súlyosan bántalmazta a gyermeket. Az ügyek egy viszonylag szűk és jól elkülöníthető csoportján belül egészen durva, erőszakos szexuális bántalmazási formák is előfordultak.

A bűncselekmények többségét folytatólagosan követték el, és jellemző volt a hosszú, éven keresztül tartó abúzus. Utóbbiak egy részében megfigyelhető volt az elkövetési magatartások egyre súlyosabbá válása, például a kisgyermek szexuális célzatú simogatásától a nagyobb gyermekkel való közösülésig eljutó folyamat. A különböző jellegű szexuális cselekmények végzésén és végeztetésén kívül több elkövető pornográf felvételeket is készített a sértettéről.

Az ítéletben szereplő minősítések szerint az ügyek közel harmadában alkalmaztak az elkövetők erőszakot vagy az élet vagy testi épség elleni közvetlen fenyegetést, de nem kvalifikált fenyegetés is előfordult az ügyek egy részében. Egyes elkövetők a sértett valamely közeli hozzátartozója – jellemzőn édesanyja, esetleg testvérei – bántalmazását helyezték kilátásba. A vér szerinti vagy nevelt gyermekük sérelmére szexuális cselekményt megvalósító apák, nevelőapák gyakran a család elszegényedését, hajléktalanná válását és az érintett gyermek intézetbe kerülését helyezték kilátásba arra az esetre, ha a gyermek bárkinek elmondja a vele történeteket. Ezek a lehetséges következmények nemcsak a gyerekekben kelthetnek félelmet, hanem gyakran a bántalmazásról tudó vagy azt legalábbis sejtő hozzátartozókban is, és ez is hozzájárul ahhoz, hogy ezek a súlyos bűncselekmények sokszor évekig vagy akár örökre rejtve maradnak. Az elkövetők és a sértettek közötti, rendszerint közeli viszony okán a tetteseknek általában nem is volt szükségük arra, hogy erőszakhoz vagy fenyegetéshez folyamodjanak; az érzelmi és egzisztenciális függő viszony egy felnőtt esetében is elég lehet ahhoz, hogy elviselje az akár éveken át tartó bántalmazást. Nem családtag esetén sem feltétlen szükséges erőszakot vagy fenyegetést alkalmaznia az elkövetőnek; a mintában volt több olyan ügy is volt, amelyben az elkövető édessegekkel, játékokkal, kedvességgel igyekezett a gyermek közelébe férkőzni. A gyermekek életkorukból fakadóan gyakran nem is voltak tisztában azal, ami történt velük, vagy ha kellemetlennek érezték is a felnőtt közeledését, gyakran nem mertek ellenkezni vagy legalábbis komolyabb ellenállást kifejteni. Ennek oka az egyéb érzelmi tényezőkön kívül lehet a felnőtt tekintélyével szembeni alárendelt helyzet vagy a következményektől való félelem.

A családon belüli (szexuális) erőszak bonyolult és kívülről gyakran nehezen érthető dinamikája több büntetőügyben is tetten érhető volt. Ilyen volt például az a büntetőügy²¹, amelynek sértettjei, két lánygyermek szülei válása után édesapjuk gondozásában, nevelésében ma-

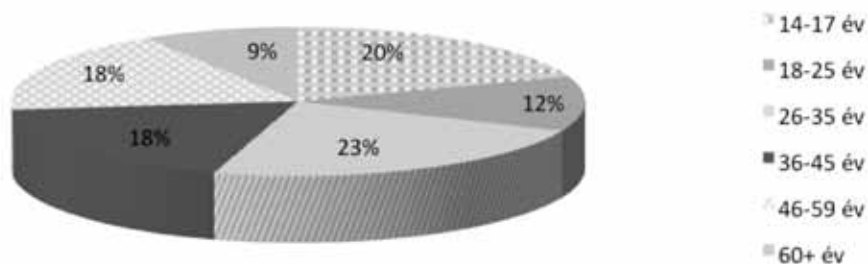
21 A büntetőügyben hozott jogerős ítélet a Szegedi Ítéltábla Bf.III.539/2015/10. számú ítélete.

radtak. Az apa az egyéb súlyos testi és lelki bántalmazások mellett a sértetteket azok 8 éves korától kezdődően rendszeresen megerőszakolta, gyakran brutálisan és a megölésükkel fenyegetve őket. Bár a lányoknál igen súlyos mentális következmények jelentkeztek, a nemi abúzusra csak azt követően derült fény, hogy a sértettek évek múltán nevelőszülőhöz kerültek. Több hasonló ügy is volt a mintában, amely mind tipikus esete a hosszú éveken át zajló családon belüli abúzusnak, amelyet a sértetten kívül senki más nem észlel, vagy legalábbis nem tesz semmit a bántalmazó megállítására érdekében. Jellemző az ilyen ügyekre, hogy a sértettek évekként a bántalmazás megkezdését vagy akár annak befejeződését követően tesznek feljelentést. Előfordultak olyan esetek is, hogy a sértettek számára csak serdülő vagy felnőtt korban vált világossá – egy új kapcsolat vagy akár egy ilyen témájú könyv vagy iskolai felvilágosító óra hatására –, hogy bűncselekmény áldozatává váltak. Az ügyek egy részében a családból egyéb okból kiemelt gyerekek csak a nevelőszülőknek mesélték el az őket ért szexuális erőszakot

A vizsgálati mintában a közeli családtagok által elkövetett szexuális erőszak mellett sok olyan ügy is volt, amelyek elkövetői távolabbi rokonok vagy a sértett, illetve családja közeli vagy távolabbi ismerősei voltak. A rokonok és ismerősök a közeli családtagokhoz hasonlóan könnyen a gyerek bizalmába tudnak férkőzni. Több olyan ügy volt, amelyben a sértettet valamelyik szülője a vádlott felügyeletére bízta, és ezen alkalmakkor történtek a szexuális cselekmények. Viszonylag tipikusnak mondható a szomszédban lakó, a sértettel sok időt együtt töltő, vele jó kapcsolatot ápoló elkövető, aki a gyerekeknek kínált előnyökkel – például édességgel, közös tévénézéssel vagy számítógépes játékkal – biztosítja, hogy a gyerek hosszú időn keresztül átjárjon hozzá és ne árulja el az őt ért szexuális bántalmazást, vagy egyszerűen kihasználva a helyzetet, erőszakot követ el a gyermekén. Egy másik, szintén kis számú, de viszonylag jellegzetes ügycsoportot képeztek a gyerekek otthonban elkövetett cselekmények, amelyek többsége kifejezetten erőszakos volt, néhány ügy esetében pedig a nem megfelelő szocializációs háttérű, veszélyeztetett környezetből érkezett gyerekek és fiatalok sodródtak bele szexuális kapcsolatokba. Ismeretlen személy által elkövetett bűncselekmény a mintában mindössze kettő volt.

2.3. Az elkövetők

Az aktakutatás alapjául szolgáló 169 büntetőügynek összesen 183 elkövetője volt, közülük 167 fő esetében született elmarasztaló ítélet. Az elkövetők kriminológiai jellemzőit e szűkebb minta alapján mutatom be. A legfiatalabb elkövető 14, a legidősebb 73 éves volt, átlagos életkoruk 35,1 év (SD=15,8). Az elkövetők korcsoportonkénti megoszlását az alábbi, 1. számú ábra mutatja.

1 ábra: Az elkövetők életkora

Az elkövetői minta 95 százaléka férfi, és mindössze 8 tettes nő. 8 fő (4,7%) végzett főiskolát vagy egyetemet, 18 fő (10,6%) érettségizett, közel 24 százalékuk végzett szakmunkásképző vagy szakiskolát, 41 százalékuk rendelkezett általános iskolai végzettséggel, míg 15 százalékuk nem fejezte be az általános iskolát. Foglalkozás tekintetében a minta igen heterogén; az elkövetők nagy része rendelkezett állással vagy egyéb alkalmi munkalehetőséggel az elkövetés idején, zömük valamilyen fizikai foglalkozást űzött, de voltak köztük vállalkozók és néhány szellemi foglalkozású – pl. mérnök, hittantanár, katonatiszt – is. Az inaktívak nagy részét a tanulók és nyugdíjasok, kisebb részét a munkanélküliek, illetve álláskeresőkké tették ki.

2 fő (1,2%) követett el erőszakos közöszlést, 15 fő (9%) szemérem elleni erőszakot, 150 vádlott (89,8%) pedig szexuális erőszakot. Túlnyomó többségük (94,5%) tettesként, 6 elkövető (3,5%) társtettesként, további 3 (2%) pedig bűnszegdként valósította meg a bűncselekményt. Az elkövetők 80 százaléka egy sértett sérelmére valósította meg a bűncselekményt, 18 százalékuk két sértettet bántalmazott szexuálisan, 3 fő (-2%) pedig három gyermek ellen követte el tettét. 161 tettes vonatkozásában volt megállapítható, hogy az elkövetést megelőzően fogyasztott-e valamilyen tudatmódosító szert. 19 százalékuk esetében volt összefüggésbe hozható a pszichotróp szer – jellemzően alkohol – fogyasztása a szexuális bűncselekmény elkövetésével.

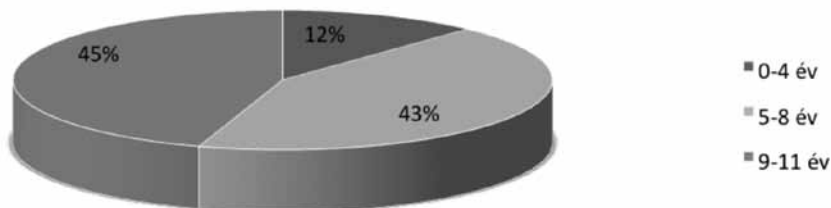
Az elkövetői minta 68 százaléka büntetlen előéletű, a többi elkövető fele nem erőszakos, másik fele pedig erőszakos bűncselekmény miatt volt korábban büntetve. 9 fő követett már el korábban valamilyen szexuális bűncselekményt. Jól illusztrálja a tárgyalt bűncselekménytípusra jellemző látenciát, hogy néhány, szexuális bűncselekmények tekintetében büntetlen elkövetőről az eljárás során derült ki, hogy nem a sértett volt az első vagy utolsó gyermek, akit szexuálisan bántalmazott.

Az elkövetők 20 százaléka az eljárás során beismerte tettét, közülük kilenc fő tett feltáró, a hatóság munkáját segítő beismerő vallomást. A tettesek 13 százaléka csak részleges és 3

százalékuk csak ténybeli beismerő vallomást tett. 59 százalékuk teljes körűen tagadta a bűncselekmény elkövetését, közel 4 százalékuk visszavonta a nyomozás során tett beismerő vallomását, egy fő pedig egyáltalán nem tett vallomást. 17 vádlott tanúsított megbánást az eljárás során.

2.4. A sértettek

Az aktakutatásban elemzett 169 büntetőügynek összesen 206 sértettje volt. Az alábbi elemzéshez egy szűkebb mintát, az elítéltek által elkövetett bűncselekmények sértettjeit (n=191) vettem alapul. A legfiatalabb 11 hónapos, a legidősebb majdnem 12 éves volt a bűncselekmény elszenvedése idején,²² átlagos életkoruk 7,8 év (SD=2,5). A sértettek korcsoportonkénti megoszlása az alábbi, 2. számú ábrán látható.

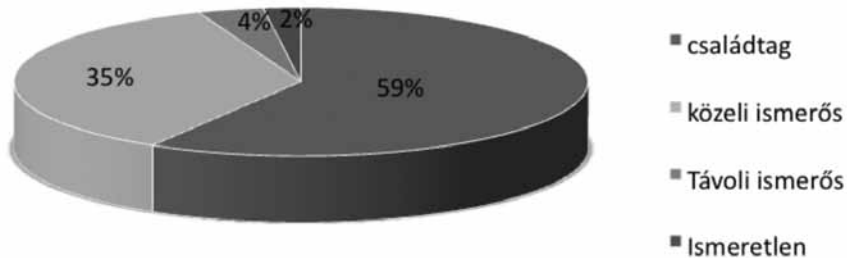
2. ábra: A sértettek életkori megoszlása

A sértettek közel 24 százaléka fiú, több mint háromnegyedük lány. 2 gyermek sérelmére erőszakos közösülést, 16 sértett (8,4%) ellen szemérem elleni erőszakot, míg a sértetti minta több mint 90 százaléka (n=173) sérelmére szexuális erőszakot követte el. A sértettek közel 94 százaléka sérelmére egy elkövető valósította meg a szexuális bűncselekményt, 8 gyermeket (4%) ket-tő, további 4 főt (2%) pedig három vagy négy elkövető bántalmazott. A sértettek megközelítőleg háromnegyedével ellenkező nemű, negyedével azonos nemű, néhány gyermekkel pedig azonos és ellenkező nemű elkövető is végzett vagy végeztetett szexuális cselekményt.

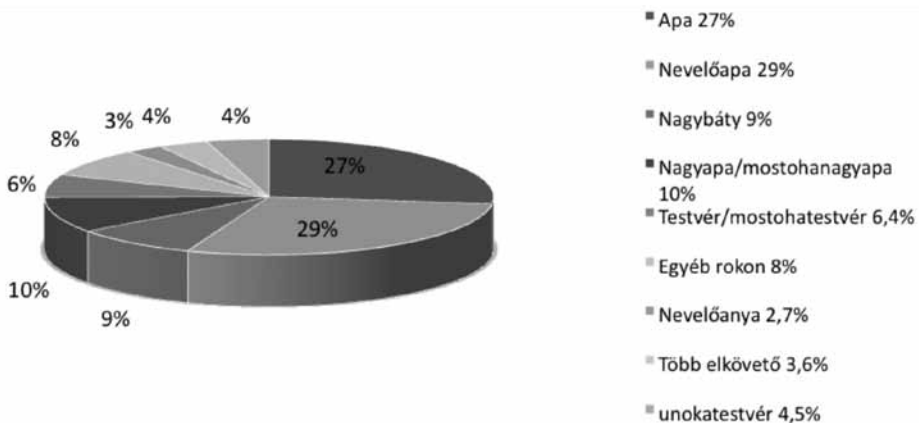
A sértettek több mint 58 százaléka sérelmére valamely családtagjuk követte el a bűncselekményt. E 110 fő 27 százaléka esetében az apa és kicsivel nagyobb hányaduk (29%) esetében a nevelőapa volt az elkövető. További 9 százalék sérelmére nagybácsi, 10 százalék sérelmére nagyapa vagy mostohanagyapa, 6,4 százalék ellen testvér vagy mostohatestvér, 4,5 százalék ellen unokatestvér, 2,7 százalék sérelmére nevelőanya, míg 8 százalék ellen valamely egyéb – jellemzően távoli – rokon valósította meg a bűncselekményt. Négy olyan ügy

22 Folytatólagos elkövetés esetén az első cselekmény elkövetése idején.

volt, amelyben a sértettet egyszerre több családtagja is bántalmazta. A sértetti mintába tartozó gyerekek több mint 35 százalékát közeli ismerős bántalmazta szexuálisan, 7 fő sérelmére (3,7%) pedig távolabbi ismerős követte el a cselekményt. Mindössze négy olyan gyermek volt a mintában (2%), akiket ismeretlen személy bántalmazott. Az alábbi ábrák szemléletes formában ábrázolják a sértettek és az elkövetők közötti viszony mintán belüli megoszlását.

3. ábra: A sértettek és az elkövetők viszonya

4. ábra: Az elkövető családtagok

2.5. A büntetőeljárások jellemzői

A kutatás során nemcsak az elemzett bűncselekmények kriminológiai jellemzőivel foglalkoztam, hanem a büntetőeljárás egyes szakaszainak hosszát, az eljárás során beszerzett bizonyítékokat és a büntetőeljárás kimenetelét is vizsgáltam

2.5.1. A büntetőeljárás megindítása és hossza

Az elemzett büntetőügyek közel 8 százaléka esetén a sértett, 61 százalékában a sértett közeli hozzátartozója, jellemzően szülője tett feljelentést, míg az ügyek közel 28 százalékában a gyermekvédelmi jelzőrendszer valamely tagja – így például gyermekjóléti szolgálat, gyámhivatal, pedagógus, kórház – kezdeményezte a büntetőeljárást. Két ügyben történt önfeljelentés, és további három ügyben a sértett vagy az elkövető ismerőse jelezte a bűncselekmény gyanúját a nyomozóhatóságnak. Néhány esetben más bűncselekmény miatt indult eljárás során derült fény a tizenkettedik életévét be nem töltött sértett sérelmére elkövetett szexuális erőszakra.

Sajnos nem egy olyan büntetőügy volt a mintában, amelyben felmerült a gyanú, hogy a sértett gyermek hozzátartozója – jellemzően édesanyja – tudott a bántalmazásról, mégsem tett feljelentést vagy bármi mást, amivel megakadályozhatta volna az abúzus folytatását. Ennek oka általában az volt, hogy az anya maga is kiszolgáltatott, bántalmazott helyzetben volt vagy a család egzisztenciáját féltette egy eseteleges büntetőeljárás lehetséges következményeitől. Az, hogy az anya tudott a gyermekkorú sértett ellen elkövetett szexuális bűncselekményről, csak kevés ügyben nyert bizonyosságot. Három ilyen ügyben bűnsegédként ítélték el az anyát, és volt, hogy kiskorú veszélyeztetése miatt állapították meg büntetőjogi felelősségét. Ennél több olyan ügy volt azonban, amelyekben – bár tudni biztosan nem lehetett – arra lehetett következtetni, hogy ha adott lett volna a kellő odafigyelés, gondoskodás és bizalmi légkör, az abúzus hamarabb kiderült volna.

Bár nem a büntetőeljárás jellemzője, de ide kívánczik az elkövetéstől vagy állítólagos elkövetéstől – folytatólagosan elkövetett vagy többrendbeli bűncselekmények esetén az első cselekmény elkövetésétől – a büntetőeljárás megindításáig eltelt idő hossza. A 108 ügyben, ahol ilyen adat rendelkezésre állt, 0 és 144 hónap, azaz 12 év között volt az elkövetés és a feljelentés között eltelt időtartam. Az átlag 18 hónap volt, de a szórás igen nagy, több mint 34 hónap, ami – figyelembe véve, hogy 42 bűncselekmény esetén azonnal megtörtént a bejelentés vagy feljelentés – azt jelzi, hogy sok ügy igen hosszú ideig rejtve maradt a hatóság elől. Ennek számos oka lehet a félelmen, szégyenérzeten, az elkövetővel való szoros érzelmi viszonyon, az elhanyagoláson és a segítség hiányán kívül. Az aktakutatás alapjául szolgáló büntetőügyek egy részében a gyerekek azonnal beszámoltak a bántalmazásról közeli hozzátartozójuknak, illetve a szülők gyakran észlelték a gyermekek magatartásváltozást, tünetet, és utánajártak a változás okának. Ezekben az ügyekben a szülők azonnal léptek; orvoshoz, pszichológushoz vitték a gyermeket, feljelentést tettek vagy a gyermekvédelmi rendszer felé éltek jelzéssel. Ezeket a gyerekeket általában bizalmas, gondoskodó családi légkör vette körül. Sok olyan gyermek volt azonban a sértetti mintában, akiknek sem megfelelő ismereteik nem voltak, sem olyan személy nem volt a közelükben, aki felismerhette volna, hogy a gyermek segítségre szorul. Az abuzált gyerekek egy részénél az elhanyagoló környezet is hozzájárul tehát ahhoz, hogy a szexuális erőszakra gyakran csak évek múlva vagy még akkor sem derül fény.

A büntetőeljárások nagy része meglehetősen hosszúra nyúlt. Az aktakutatás alapjául szolgáló eljárásokban a nyomozás elrendelésétől a vádemelésig átlagosan egy év telt el, a legrövidebb időtartam 1, a leghosszabb 84 hónap volt (SD=9,3). A vádemelés és a jogerős ítélet megszületése között eltelt idő 1 és 127 hónap között változott, átlagosan 16,7 hónap volt (SD=14,6). A büntetőeljárás teljes hosszának átlaga több mint 29 hónap (SD=19,7); a legrövidebb eljárás 7, a leghosszabb 136 hónapig, azaz több mint 11 évig tartott. A büntető igazságszolgáltatási rendszer leterheltsége okán mindez érthető, azonban a tizenkettedik életévét be nem töltött sérelmére elkövetett erőszakos szexuális bűncselekmények sértettjei számára az eljárás elhúzódása nagymértékben megnehezíti a történetek feldolgozását, az őket ért trauma vagy egyéb pszichés károsodás terápiás kezelését és azt, hogy a bűncselekmény elszenvedését követően az életkoruknak megfelelő nyugodt mederben folytatódjon az életük. Az időmúlás, a tárgyalások sorozatos elnapolása a bizonyítást és a tettarányos, igazságos büntetés kiszabását is rendkívüli módon megnehezíti.²³

2.5.2. Bizonyítás

A nemi bűncselekmények a legnehezebben bizonyítható cselekmények közé tartoznak, ezt tükrözik a felderítési mutatók is,²⁴ és különösen igaz ez a gyerekek sérelmére elkövetett cselekményekre. Bár a tizenkét éven aluliak sérelmére elkövetett bűncselekmények esetén már magának a nemi érintkezésnek a bizonyítása is elegendő lehet a tényállás megállapításához, objektív bizonyíték ritkán áll rendelkezésre, és az elkövetés körülményei ezekben az ügyekben is relevánsak a megfelelő minősítés és a jogkövetkezmények megállapítása szempontjából. A legtöbb, gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény esetén vagy az elkövetési magatartás jellege, vagy az elkövetés és a feljelentés között eltelt hosszú idő miatt nincs lehetőség objektív bizonyíték beszerzésére. A családon belül elkövetett szexuális cselekmények a legtöbbször egyébként sem járnak észrevehető sérülésekkel, fizikai tünetekkel.²⁵ További nehézséget jelent, hogy a nemi erőszak általában olyan interperszonális helyzetben történik, amelynek az elkövetőn és az áldozaton kívül nincs további szereplője vagy tanúja, így az eljárásban az egyik személy – aki ráadásul gyermek – állítása áll szemben a másikkal. A tapasztalatok szerint kifejezetten problémás lehet a bizonyítás, ha a sértett ismeri az elkövetőt,²⁶ különösen ha az családtag. Tovább nehezíti a bizonyítást az a tény, ha a sértett annyira fiatal, hogy tőle nem nyerhető értékelhető tanúvallomás.

23 Dénes Veronika: A bírósági eljárás sajátosságai a családon belül elkövetett szexuális bűncselekmények tárgyalása során, *Belügyi Szemle*, 2000/4–5, 134–146.

24 Csontos Zsolt: A nemi erkölcs elleni erőszakos nemi deliktumok elmélete és gyakorlata. *Rendészeti Szemle*, 2007/11., 77–105.

25 Csorba (2015), i.m..

26 Ibolya Tibor: Egy erőszakos közösülés nyomozása és annak tanulságai. *Rendészeti Szemle*, 2010/3., 107–117.

Az ilyen ügyekben jellemzően egy hármás bizonyítási kör van, amelynek alapján a bíróságnak döntenie kell a vádlott büntetőjogi felelőssége megállapíthatóságának kérdésében.²⁷ E bizonyítékok egyike a gyermekkorú sértett nyomozási bíró előtt tett vallomása, amelyben a gyermek életkorára tekintettel a kihallgatás megkísérelhető. A bizonyítékok másik forrása a sértett igazságügyi pszichológus szakértői vizsgálata a személyisége, illetve az általa előadottak élményszerűsége vonatkozásában. Általában rendelkezésre áll még a bíróság számára azoknak a tanúknak a vallomása, akiknek a sértett beszámolt a vele történtekről. Az aktakutatás során feldolgozott aktákból is ez a kép körvonalazódott a bizonyítékok tekintetében.

A bíróságok az ítéletet elsősorban a tanúvallomásokra és a szakértői véleményekre alapozták, amelyek szinte minden általam vizsgált büntetőeljárásban rendelkezésre álltak. A tanúvallomások mellett *okirati bizonyíték* is szerepelt szinte minden ügyben (93%). *Tárgyi bizonyítási eszköz* a büntetőügyek 28 százalékában állt rendelkezésre. A tárgyi bizonyítási eszközök több esetben olyan adathordozók, illetve azokon tárolt felvételek voltak, amelyek az elkövetők gyermekkorúak iránti szexuális érdeklődését, vagy a konkrét sértettel szembeni visszaélést bizonyították. Két ügyben maguk a sértettek készítettek hangfelvételt arról, hogy a vádlottak próbálták rávenni őket valamilyen szexuális cselekmény végzésére, amely felvételt az eljáró bíróságok a bizonyítékok körében elfogadták. Sérülésről vagy nemi úton terjedő fertőzésről tanúskodó orvosi látélet, mindössze öt gyermek esetében állt rendelkezésre. További néhány sértettnél más okból – például terhesség miatt – végzett nőgyógyászati vizsgálat igazolta, hogy a tizenkettedik életévét be nem töltött gyermek már nem érintetlen; ezekben az ügyekben az eljáró orvos, illetve kórház tett feljelentést.

Mivel az aktakutatás alapjául szolgáló büntetőügyekben a sértettek vallomásán kívül általában csak kevés bizonyíték állt rendelkezésre, jellemző volt, hogy a bíróságok a lehető legnagyobb gondossággal, kimerítően, más tanúvallomások és a szakértői vélemények tartalmával szisztematikusan összevetve elemezték azokat. A központi kérdés a sértett szavahihetősége, vallomása hitelt érdemlősége, illetve az általa előadottak élményszerűsége volt. Utóbbiak tekintetében a bíróságok nemcsak a pszichológiai szakvéleményben leírtakra, illetve a szakértők által elmondottakra támaszkodtak, hanem a sértettek vallomásairól készült jegyzőkönyvek tartalmára is. Az elemzett büntetőügyek 92 százalékában rendelkezésre állt sértetti tanúvallomás, és mindössze 15 esetben nem. A 206 sértett közül 25 főt nem hallgattak ki a büntetőeljárás során. A legtöbb esetben az életkor indokolta a kihallgatás mellőzését. A kihallgatott sértettek 77 százaléka tizennégy éven aluli volt az első kihallgatás idején, 16 százalékuk tizennégy és tizennyolc év közötti, míg 12 fő már felnőtt korú. Összesen 174 sértett esetén sikerült megállapítani a rendelkezésre álló iratokból, hogy ki hallgatta ki őket először az eljárás során. E 174 sértett 53 százalékát a nyomozó hatóság, míg 45 százalé-

27 Szombathelyi Törvényszék 14.B.4/215/133. sz. ítélete.

kát nyomozási bíró hallgatta ki első alkalommal. Egy sértettet első kihallgatása a tárgyaláson, kettőé pedig kiküldött bíró útján történt. 18 gyermek első kihallgatásán pszichológus is jelen volt. Az összesen 181 kihallgatott sértett közül 45 főt (ez a teljes sértetti minta 23%-a) a tárgyaláson is meghallgatták.

A sértett tanúén kívül **egyéb tanúvallomás** szinte mindegyik ügyben szerepelt a bizonyítékok között, és ezek többnyire a sértettek hozzátartozóitól és közeli ismerőseitől származtak. Alig több mint tíz olyan büntetőügy volt a mintában, amelyben szemtanú tudta bizonyítani a történeteket; öt ügyben gyermek, a többiben felnőtt, jellemzően az anya vagy más családtag észlelte a bűncselekményt vagy annak közvetlen következményeit. Néhány esetben olyan tanúkat is sikerült felkutatni, akik – általában évekkal vagy évtizedekkel korábban – maguk is az elkövető áldozatai voltak. A többi ügyben a tanúvallomások tartalma általában a sértett által elmondottakra épült. A bíróság ezekben az esetekben kiemelt figyelmet szentelt azon körülményeknek, amelyek között a tanú a szexuális bántalmazás tényéről tudomást szerzett, különös tekintettel a cselekményről beszámoló sértett viselkedésére, lelkiállapotára.

Mindössze három olyan büntetőügy volt a mintában, amelyben nem állt a bíróság rendelkezésére **terhelti vallomás**. Az elkövetők 19 százaléka beismerte a tettet, túlnyomó többségük (67%) azonban vagy tagadott, vagy nem tett vallomást, vagy korábbi vallomását az eljárás során visszavonta. A kihallgatási és tárgyalási jegyzőkönyvekből a vádlottak védekezésének fő csapásvonalaként a sértettek szavahihetőségének, vallomásuk valóságának következetes és módszeres támadása volt azonosítható. A részleges vagy ténybeli beismerések esetén az elkövetők vagy egyes részcselekményeket, vagy az elkövetés erőszakkal vagy minősített fenyegetéssel történő elkövetési módját vonták kétségbe. Nem egy elkövető érvelt úgy, hogy a szexuális cselekményt a gyermek maga is akarta.

Az erőszakos szexuális bűncselekmények bizonyításában kiemelt szereppel bírnak az igazságügyi szakértői vélemények. Az aktavizsgálatban elemzett büntetőügyek közül mindössze 5 olyan volt, amelyben nem vettek igénybe igazságügyi szakértőt, tehát az eljárások 97 százalékában rendelkezésre állt valamilyen szakvélemény. A legtöbb büntetőeljárásban igazságügyi pszichológus és/vagy elmeorvos szakértőt rendel ki a hatóság, de az igazságügyi informatikai és számítástechnikai szakértői kirendelésekből is viszonylag sok (n=28) volt a mintában. Utóbbiak szakértelmére elsősorban azokban az ügyekben volt szükség, amelyekben az erőszakos szexuális bűncselekmény mellett a gyermekpornográfia tényállása is felmerült. A sértettre vagy a vádlottra vonatkozó igazságügyi orvos szakértői véleményt 17 ügyben vett figyelembe a bíróság, ám ezeknek csak egy része volt a kifejezetten a szexuális érintkezés megtörténtének, illetve következményeinek megállapítását célzó szakvélemény. Genetikus, illetve hemogenetikus szakértő összesen 11 ügyben adott szakvéleményt, de csak néhány olyan ügy szerepelt a mintában, amelyben a DNS-teszt eredménye egyértelmű bizonyítékot szolgáltatott az elkövető ellen. További néhány ügyben igazságügyi írásszakértő,

grafológus szakértő, fegyverszakértő, illetve fizikus szakértő kirendelésére is sor került. Bár a poligráfos vizsgálat alkalmazásával és eredményével kapcsolatos jogalkalmazói gyakorlat nem egységes, és – ahogy az az ítéletekből kiderült – nincs konszenzus abban a tekintetben, hogy a poligráfos szaktanácsadói vélemény értékelhető-e bizonyítékként, 18 ügyben rendeltek ki ilyen szaktanácsadót. Szintén szaktanácsadóként vettek részt a büntetőeljárásokban azok a pszichológusok, akik a gyermekkorú sértettek kihallgatása során segítették szakértelmükkel a nyomozó hatóságot.

A bíróságok a szakvélemények körében az igazságügyi elmeorvos szakértők és pszichológus szakértők által készített szakvéleményekre támaszkodtak leginkább. Igazságügyi pszichológusi szakvélemény 159, igazságügyi elmeorvos vélemény pedig 144 ügyben állt rendelkezésre. Elmeorvos szakértőt szinte kivétel nélkül a terhelt vizsgálata céljából rendeltek ki a hatóságok. Pszichológus szakértőt leggyakrabban a sértettek, de sok esetben a terhelt esetében is igénybe vettek, és előfordult, hogy egy eljárásban több igazságügyi pszichológus szakértőt is kirendeltek. Az elmeorvos szakértői véleménynek általában az elkövető elmeállapotára, beszámítási képességére, esetlegesen fennálló alkohol- vagy drogfüggőségére, illetve parafília meglétére vonatkozó kérdésekre kell válaszolnia. Az igazságügyi pszichológus szakértőnek feltett kérdések az elkövető vonatkozásában általában annak pszichoszexuális fejlődésére, a személyiség struktúrájának az átlagostól eltérő voltára, a szexuális magatartást determináló személyiségvonások speciális eltéréseire, illetve arra vonatkoznak, hogy a szexuális magatartás deviáns lehetőségeit meghatározó személyiségvonások kiegészülnek-e valamilyen, a bűncselekmény elkövetését elősegítő személyiségvonásokkal.²⁸

A kutatás során elemzett büntetőügyek elkövetői közül 8 fő esetében állapított meg az elmeorvos szakértő a beszámítási képességet korlátozó, és egy fő esetében azt kizáró kóros elmeállapotot. Utóbbi személy paranoid szkizofréniában szenvedett az elkövetés idején is, a többi érintett többsége pedig értelmi fogyatékos. Összesen 13 terhelt esetében írtak le a szakértők gyengeelműséget, amely mentális zavart a bíróságok enyhítő körülményként általában figyelembe veszik. A többi elkövető túlnyomó többségének értelmi képességei az átlagos övezetbe tartoztak, de volt közöttük igen alacsony és néhány magas intellektuális nivójú személy is. Rendszeres vagy időszakos alkohol abúzust 5 fő, korábbi kábítószer függőséget egy elkövető esetén írtak le a szakértői vélemények.

Amire a kutatás keretein belül a pszichológus és elmeorvos szakértői vélemények kapcsán az elkövetők tekintetében leginkább kíváncsi voltam, az az, hogy milyen arányban állapítottak meg esetükben a szakértők pedofiliát vagy esetleg más parafiliát. A szakirodalomban olvastok alapján ugyanis azt lehet feltételezni, hogy a gyermekkorúak sérelmére szexuális bűn-

28 Az igazságügyi pszichológus szakértők működési köréről és tevékenységéről szóló 20. számú módszertani levél. Országos Igazságügyi Orvostani Intézet, Budapest, 2012.
http://semmelweis.hu/igazsagugy/files/2012/06/20_mszlev.pdf

cselekményt elkövetők nagy része nem tekinthető pedofilnak, cselekményüket általában nem vagy nem kizárólagosan a gyerekek iránti nemi vonzalom határozza meg.²⁹ Az elkövetői minta tagjainak ilyen érintettségére vonatkozóan azonban nem sikerült pontos arányt megállapítanom, egyrészt mert néhány ügyben nem állt rendelkezésemre a szakvélemény, másrészt mert a szakértői vélemények nyelvezetének heterogenitása nehezíti azok összehasonlítását, így pontos statisztikai adatokat nem áll módomban ismertetni. A szakvélemények általában nem foglaltak állást kategorikusan abban a tekintetben, hogy a vizsgált személy szenved-e parafilában, konkrétan pedofilában. Ennek megállapítása mindössze két elkövető vonatkozásában történt meg kategorikusan, további néhány esetben pedig pedofilias jegyek meglétéről, „pedofil képzelgésekről a képzetáramlásban”, illetve gyerekek iránti vonzalomról írtak a szakértők. Több elkövetővel kapcsolatban is úgy fogalmaztak a szakvélemények, hogy szexuális vonatkozásban gátolt, önbizalom hiányos, a nőkkel szemben gátlásos, és azért próbálkozik gyerekekkel, mert esetükben kevésbé kell számolnia a közeledés kudarcával. Néhány további elkövetőnél polimorf szexualitást vagy többirányú szexuális nyitottságot állapítottak meg a szakértők, de ennek nem feltétlen van köze a pedofilához. A szakvéleményekben a szexualitással kapcsolatos egyéb jellemzők is olvashatók, például az infantilis szexualitás, a szexuális deviáció vagy aberráció, a pszichoszexuális éretlenség, a feminin tendenciák, a személytelen szexualitás, a bizarr szexuális tendenciák vagy a szexuális mindenevőség. Több esetben szexuális túlfűtöttséget vagy felfokozott szexuális érdeklődést, illetve szexuális frusztráltságot állapítottak meg a szakértők, mely jellemzőket hajlamosító tényezőként értékelték a gyermekek sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmények tekintetében.

Az elmeorvos és pszichológus szakértői szakvélemények nemcsak az elkövetők mentális képessége, pszichoszexuális fejlődése, illetve szexualitása vonatkozásában tartalmaznak információt, hanem a személyiségük egészéről is. Ahol megállapításra került személyiségzavar, ott az általában pszichopátiás, disszociális vagy szociopátiás volt, de előfordult a mintában epileptoid, paranoid tünetekkel jellemezhető és érzelmileg labilis személyiségzavar is. Gyakran fordultak elő a szakvéleményekben olyan személyiségvonások vagy ezek konstellációi is – például az éretlen, alacsony szinten differenciált személyiség, az érzelmi labilitás, az empátiahiány, az énközpontúság, az agresszivitás, a gátlástalanság, az impulzivitás, a gyenge morális és mentális fékrendszer, a manipulativitás vagy a sodorhatóság –, amelyek a bűnelkövetők körében általában felülreprezentáltak, és bár nem specifikusak a bűncselekményekre, de növelhetik a szexuális bűncselekmények elkövetésének valószínűségét.

A sértettekről a büntetőügyek túlnyomó részében készült igazságügyi pszichológusi szakvélemény; a kutatás során 155 ilyen pszichológiai szakvélemény áttekintésére volt lehető-

29 Ld. pl. Smallbone, S. – Wortley, R.: (2001) Child sexual abuse: offender characteristics and modus operandi. Australian Institute of Criminology Trends and Issues No. 193.; Czeizel Endre: A pedofília korszerű orvosi értelmezése. Belügyi Szemle, 2000/4–5., 104–109.

ségem. A szakvélemények elkészítése idején a sértettek több mint háromnegyede tizennégy éven aluli volt, a többiek nagy része tizennégy és tizenhét év közötti, 12 fő pedig már felnőtt korú. A szakvélemények módszertani vonatkozásaival nem foglalkoztam, csak főbb megállapításaik vizsgálatára szorítkoztam. Kérdésként fogalmaztam meg, hogy a rendelkezésre álló szakvélemények szerint a sértettek milyen arányban traumatizálódtak, illetve milyen pszichés károsodásokat szenvedtek el a bűncselekmény következtében. A szakvélemények 41 sértett esetében írtak le szexuális traumatizációt, illetve arra utaló jegyeket. Emellett, vagy a trauma kifejezett említése nélkül számos sértettre vonatkozóan állapították meg a szakértők a gyermek értelmi, érzelmi és erkölcsi fejlődésének veszélyeztetett voltát, a pszichoszexuális fejlődés károsodását, továbbá a személyiségfejlődés sérülését, torzulását, illetve elakadását. A feltételezhető szexuális trauma következményeként megállapított tünetek körében számos szakvélemény említette a szorongást és a félelmet, a depressziót és a neurotikus tünetképződést, az agressziót, a szégyenérzetet és a bűntudatot. Több gyermekkel kapcsolatban írtak le regresszív állapotot, bizalmatlanságot és gyanakvást, valamint negatív énképet, alacsony önértékelést, illetve kisebbségi érzést, amelyek a szexuális abúzzsal voltak összefüggésbe hozhatók. Néhány gyermek esetében olyan súlyos tünetek is megállapításra kerültek, mint a szuicid készletések, az éjszakai rémálmok, a pavor nocturnus, az ágybavizelés, az amnézia és a különböző pszichoszomatikus tünetek. Két gyermek esetében tapasztalt a pszichológus fokozott nemi érdeklődést, egy súlyosan elhanyagolt és bántalmazott kislánynál pedig az életkortól idegen provokatív szexuális viselkedést. A trauma feldolgozásához szükséges terápia támogatás fontosságát több sértett esetében a szakvéleményben is jelezték a pszichológus szakértők. A sértetti mintában értelmi fogyatékos, magatartászavaros és az értelmi, érzelmi, illetve erkölcsi fejlődésükben súlyosan elmaradott gyerekek is voltak, akik esetében a problémák nem feltétlen a nemi bántalmazásra, sokkal inkább az általános elhanyagolásra voltak visszavezethetők. Néhány esetben az is megállapítást nyert, hogy a vizsgált gyermeknél tapasztalható tüneteket nem maga a bántalmazás, hanem az annak felszínre kerülését követő környezeti reakciók okozták.

A szakvélemények kitértek a sértetti beszámolók élet- és élményszerűségére, a konfabuláció, a disszimuláció, az esetleges külső befolyás vagy ráhatás meglétére is. Alig néhány sértett esetében vonták kétségbe ezek bármelyikét a szakértők, ám volt néhány olyan ügy, ahol e tekintetben a szakvélemények ütköztetésére került sor. A szakvélemények egy része igen kategorikusan állást foglalt a traumatikus szexuális esemény megtörténte és ritkábban annak meg nem történte tárgyában, azonban többségük korrekt és óvatos módon fogalmazott, vagy azt állapítva meg, hogy a szexuális cselekmény vagy trauma valószínűsíthető, vagy pedig azt, hogy nem találtak a sértett traumatizációjára, pszichoszexuális fejlődésének vagy személyiségfejlődésének a nemi abúzzsra visszavezethető sérülésére utaló jegyeket.

2.5.3. A büntetőeljárások kimenetele; az ítélet

Az elemzett büntetőügyek 23 százalékában elsőfokú, míg a többi ügyben másodfokú bíróság hozott jogerős ítéletet. A jogerősen elmarasztaltak mintájában (n=167) 2 fő (1,2%) követett el erőszakos közöszlést, 15 fő (9%) szemérem elleni erőszakot, 150 vádlott (89,8%) pedig szexuális erőszakot. 65 fő (39%) követett el a szexuális bűncselekmény mellett más bűncselekményt is, 19 elkövető (11%) többet is. A leggyakoribb halmazati bűncselekmény a gyermekpornográfia, illetve tiltott pornográf felvétellel visszaélés volt, ennek elkövetése 22 vádlott esetében nyert megállapítást. Szintén gyakori volt a kiskorú veszélyeztetése (n=17), továbbá a szexuális visszaélés, illetve megrontás (n=16). Szexuális kényszerítést 6, szemérem-sértést 4, kapcsolati erőszakot 2 elkövető valósított meg az erőszakos szexuális bűncselekmény mellett. Ezekon kívül a legkülönbözőbb tényállások szerepeltek a halmazati bűncselekmények körében egy-egy ügyben, például zaklatás, becsületsértés, hamis tanúzásra felhívás, emberölés kísérlete, vérfertőzés, kifosztás, magánlaksértés.

A vádlottak 91 százaléka esetében elmarasztaló, 7,7 százalékuk vonatkozásában felmentő ítélet született. Kettő elkövető elhalálozott a büntetőeljárás során, velük szemben megszüntették az eljárást, de az egyik büntetőügy további három vádlottjának büntetőjogi felelősségét megállapította a bíróság. A 167 elítélt 77 százalékát végrehajtandó, 16 százalékát felfüggesztett szabadságvesztésre ítélte a bíróság, 11 fővel (7%) szemben pedig nem szabott ki szabadságvesztés büntetést. A felfüggesztett szabadságvesztést a bíróság 9 fő kivételével – akik között volt gyengeelméjű, időskorú, illetve rossz egészségi állapotú elkövető is – fiatalok esetében alkalmazta. A végrehajtásában felfüggesztett szabadságvesztés tartama 12 és 24 hónap között mozgott, átlagos hossza 21,2 hónap volt (SD=3,3). A 128 kiszabott végrehajtandó szabadságvesztés átlagos tartama 91,7 hónap (SD=38,8) volt, a legrövidebb szabadságvesztés büntetés 18 hónap, a leghosszabb 204 hónap, azaz 17 év volt. A végrehajtandó szabadságvesztés büntetések mellé a bíróságok általában közügyektől eltiltást is kiszabtak, melynek tartama 2 és 10 év között változott. A szabadságvesztés büntetésre nem ítéltek vádlottak közül 4 főt próbára bocsátott a bíróság. Pártfogó felügyelet alá a felfüggesztett szabadságvesztésre ítéltek vádlottak közül 14 főt, a próbára bocsátott elkövetők közül pedig további két főt helyezett a bíróság. Kényszergyógykezelést mindössze egy fővel szemben rendeltek el, és 7 fiatalok elkövetőt utalt javítóintézeti nevelésre a bíróság.

Mivel a kutatás tárgyát képező bűncselekmények esetében az elkövető és a sértett egyéni, személyes körülményeinek sokkal nagyobb jelentősége van, mint sok más típusú bűncselekmény esetén,³⁰ a súlyosító és enyhítő körülmények komoly súllyal esnek latba az ítélelhozatal során. Az általam elemzett büntetőügyekben a súlyosító körülmények körében a bíróság a leggyakrabban (n=73) a folytatólagos elkövetést értékelte. Szintén sok ügyben (n=44) vette figyelembe általában nagy nyomatókkal a bíróság a sértettet ért traumát, annak testi és

lelki következményeit, azt, ha a sértett terápiára szorul, valamint ha személyiségfejlődése, illetve pszichoszexuális fejlődése a bűncselekmény következtében zavart szenvedett. A halmozat (n=36), a gyermekek sérelmére, illetve családban elkövetett szexuális bűncselekmények vagy általában a szexuális bűncselekmények elszaporodott volta³¹ (n=35), a büntetett előélet (n=29) és a hosszabb időn keresztül történő elkövetés (n=22) is gyakori súlyosító körülményként szerepeltek az ítéletekben. A vizsgált bűncselekmények természetéből eredően a közeli hozzátartozó, édesgyermek, illetve az elkövető nevelése, felügyelete alatt álló személy sérelmére történő elkövetést is számos (n=28) ügyben említette a bíróság a súlyosító körülmények körében, ahol ilyen minősítő körülmény nem került megállapításra a minősítés során. Kevésbé gyakori, de több ügyben megállapítást nyert súlyosító körülmény volt a sértett fiatal kora, a bűncselekmény többszörös minősülése, a büntetőeljárás, a felfüggesztett szabadságvesztés, illetve próbaidő hatálya alatti elkövetés, a bizalmi viszonytal, illetve a felügyeleti joggal való visszaélés, a különös visszaesés vagy a speciális bűnismétlés, a kitarató szándék, valamint a gátlástalan elkövetési mód.

A feldolgozott büntetőügyekben előforduló enyhítő körülmények szintén nagy variabilitást mutattak. A bíróság által leggyakrabban hivatkozott enyhítő körülmény a büntetlen előélet (n=77). Az időmúlás (n=66), az előzetes fogva tartásban töltött hosszabb idő és büntetőeljárás elhúzódása (n=4) mint enyhítő körülmények gyakori előfordulása jól tükrözi, hogy a tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak miatt indult eljárások gyakran jelentősen elhúzódnak. A teljes vagy részbeni beismerést (n=38) és a megbánó magatartást (n=23) is gyakran vette figyelembe a bíróság a büntetőkiszabás során. A vádlott megromlott egészségi állapota vagy krónikus betegsége, a kiskorú gyermek tartásáról való gondoskodás, illetve a gondozásra, eltartásra szoruló más hozzátartozó is viszonylag sok (n=22) ügyben szerepelt enyhítő körülményként. A bíróság az elkövető olyan egyéni jellemzőit is gyakran figyelembe vette, mint az idősebb kor (n=11), a fiatal felnőtt kor (n=9), a fiatalkor (n=5), a személyiségzavar, illetve személyiség szerkezet (n=11), valamint a gyengeelméjűség, szellemi leépülés, illetve korlátozott beszámítási képesség (n=8). Az elkövetés körülményei körében a bíróság több elkövető esetében is enyhítő körülményként értékelte a bűncselekmény törvényi tényállását kimerítő lehetséges elkövetési módok között viszonylag enyhének tekinthető elkövetési módot, illetve a cselekmény csekély tárgyi súlyát. Szintén több ügyben nyert értékelést a bűncselekmény kísérleti szakban rekedése, a bűnsegédi bűnrészesség, a cselekmény óta eltelt időben tanúsított rendezett életvitel, és az, ha az elkövető a sértettnek a bíróság szerint nem okozott súlyos traumát vagy károsodást.

31 Kérdésként merül fel, hogy ezt mi alapján állapítják meg a bíróságok.

3. Összefoglalás és következtetések

A tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak 169 büntetőügy elemzésén alapuló aktavizsgálatának eredményei a vizsgált bűncselekmények kriminológiai jellemzői vonatkozásában nagyrészt konzisztensek a hasonló hazai és nemzetközi kutatásokból származó adatokkal, különösen az elkövetők és a sértettek közötti kapcsolat, valamint a sértettek életkori és nemi eloszlása tekintetében. Az eredmények közül kiemelés érdemel, hogy a sértettek és az elkövetők a büntetőügyek 98 százaléka esetében ismerték egymást; a sértettek 58 százaléka sérelmére közeli vagy távolabbi rokon, családtag, míg további 36 százalék ellen közeli ismerős követte el a bűncselekményt. A bűncselekményt elkövető családtagok között 27 százalék a vér szerinti és 29 százalék a nevelőapák aránya, amely a családon belüli súlyos diszfunkciók korántsem ritka voltára hívja fel a figyelmet. Riasztó eredmény, és szintén egybevág a szakirodalmi adatokkal, hogy a sértetti minta 55 százaléka az elkövetés idején még nem töltötte be a kilencedik életévét. A kutatás a sértettek nemi megoszlása tekintetében sem okozott meglepetést a korábbi empirikus kutatások eredményei tükrében. A sértetti minta több mint háromnegyede lány, ugyanakkor a fiúk aránya meghaladja az erőszakos nemi bűncselekmények sértettjei körében szokásos rátát. Ez azért fontos információ, mert a közvélekedéssel ellentétben azt bizonyítja, hogy a fiúgyermek is veszélyeztetettek a szexuális viktimizáció szempontjából.

Az elkövetői kör 95 százaléka férfi, életkoruk átlaga 35 év volt az elkövetéskor, és közel 20 százalékuk fiatalorként valósította meg a bűncselekményt. Az ítéletben megállapított minősítések alapján a cselekmények nagyjából harmadát követték el erőszakkal vagy kvalifikált fenyegetéssel. Beszédes adat, hogy mindössze a bűncselekmények nem egészen 25 százaléka esetében tettek feljelentést közvetlenül a bűncselekmény elkövetését követően, míg a többi ügyben hosszabb, gyakran években mérhető idő telik el az első bűncselekmény elkövetésétől a hatóságok tudomására jutásig. A cselekményekre – különösen a családon belül elkövetett bántalmazásra – egyébként is a hosszan tartó, folytatódó elkövetés a jellemző, amely általában igen súlyos pszichés károsodást okoz a sértetteknek. Tovább rontja a helyzetet és egyben a másodlagos viktimizáció veszélyét is fokozza az a tény, hogy a büntetőeljárások túlnyomó része elhúzódik. Ennek oka elsősorban az, hogy a szexuális bűncselekmények, és különösen a gyermekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények esetén igen korlátozott a bizonyítás lehetősége.

A gyerekek ellen elkövetett szexuális abúzus az egyik legsúlyosabb bántalmazási mód, különösen, ha a gyerekhez érzelmileg közel álló személy követi el. Sok sértett értelmi és érzelmi fejlettsége még nem áll azon a szinten, hogy megértse a vele történeteket, és a trauma különösen akkor válik súlyossá, amikor a gyermekben tudatosul a sérelmére elkövetett bűncselekmény társadalmi jelentése és jelentősége. Ez derült ki számos, az aktakutatás során elemzett büntetőügyből is. Egyrészt ez a jelenség áll a mögött, hogy az elkövetés és a felje-

lentes között gyakran hosszú évek telnek el, másrészt részben ez a tény felelős a sértetteknel gyakran a bántalmazás után hosszú idővel kialakuló vagy súlyosbodó traumatizációért, pszichés károsodásért. Az is felmerült egyes ügyek kapcsán, hogy a sértettek hozzátartozói gyakran tudják, vagy legalábbis sejtik a szexuális erőszak tényét, de vagy saját kiszolgáltatott helyzetük, vagy szülői alkalmatlanságuk folytán nem nyújtanak segítséget a gyermeknek. Ezek a problémák egyrészt a megfelelő felvilágosítás, tájékoztatás szükségességére hívják fel a figyelmet akár kampányszerű, akár rendszeresített programok formájában, másrészt a gyermekvédelmi jelzőrendszer és a gyermekvédelmi intézményrendszer anomáliáira is rámutatnak. Tény, hogy a szexuális erőszaknak kevés specifikus tünete van, azonban a hosszú éveken át tartó abúzus sosem marad nyom nélkül, és a gyermek viselkedése arra mindenképp fel kell, hogy hívja a figyelmet, hogy a bántalmazás valamilyen formáját elszenvedí. A gyerekek számára fokozottan nehéz az őket ért szexuális bántalmazás felfedése, bejelentése, ugyanakkor a szakembereknek mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy minden lehetséges beavatkozási ponton maximalizálják az eset felfedésének valószínűségét.³² A szexuálisan bántalmazott gyermekekkel kapcsolatba kerülő különböző szakemberek rendszeres és szakszerű tájékoztatása, képzése terén vélhetően lemaradások vannak, pedig ez a prevenció egyik hatékony eszköze lehetne. Nemcsak a bántalmazás jeleinek felismerése terén volna szükség megfelelő ismeretanyag átadására, hanem az ilyen gyanú esetén lehetséges jogi és egyéb lépésekkel kapcsolatban is. A pedagógusok, pszichológusok és a gyermekvédelmi jelzőrendszer más tagjai ugyanis nem feltétlen tudják, milyen eszközökkel rendelkeznek az esetleges probléma kezelésére, hova és milyen feltételekkel fordulhatnak segítségért egy vélelmezhetően bántalmazott gyermek esetében. A bűncselekmény megtörténtét alátámasztó bizonyítékok hiánya, a hatóságokba vetett bizalom hiánya, és a jogi procedúra gyerekekre és családjukra gyakorolt negatív hatásaitól való félelmek is visszatartják őket attól, hogy lépéseket tegyenek.³³ Ezért is volna fontos a gyermekek sérelmére elkövetett nemi bűncselekmények miatt indult büntetőeljárások elhúzódásának megakadályozása, és a sértettek védelmét célzó eljárási garanciák és jogintézmények minél hatékonyabb érvényesülése.

A tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak nemcsak a büntető igazságszolgáltatási rendszer, a szociális ellátórendszer és a gyermekvédelmi rendszer aktivitását igényli, hanem a cselekmények elszenvedőinek nyújtott terápiás célú segítségnyújtásért felelős intézmények és programok működését is. A szexuális traumatizáció hosszú távon és jelentősen befolyásolja a személy működését, így emberi kapcsolatait, egészségi állapotát, iskolai és munkahelyi teljesítményét. A pszichoterápia, illetve a trauma feldolgozását és a pszichés károsodás csökkentését célzó beavatkozások az erő-

32 Neményi Eszter: Okok, amiért az iskolapszichológusok nem jelentik a gyerekekkel szembeni szexuális visszaéléseket. *Család, Gyermek, Ifjúság*, 2003/1., 35–41.

33 U.o.

szak ciklusát is megszakíthatják, így nemcsak az egyén, hanem a társadalom szempontjából is fontos eszközt jelentenek. Sajnos ezen a téren hazánk komoly lemaradásokkal küzd. Az egészségügyi ellátórendszer sem elegendő kapacitással, sem kellő számú megfelelően felkészült szakemberrel nem rendelkezik ahhoz, hogy a nemi abúzust elszenvedett gyermekek (és felnőttek) részére terápiás segítséget nyújtson, a drága magánellátás pedig csak egy szűk kör számára elérhető, az is inkább a fővárosban és a nagyobb városokban.

A tizenkettedik életévét be nem töltött személy sérelmére elkövetett szexuális erőszak a büntető igazságszolgáltatási rendszeren messze túlmutató, komplex társadalmi jelenség, amelynek kialakulásában, illetve fennmaradásában számos szociális, társadalomlélektani és egyéni pszichológiai tényező bonyolult kölcsönhatásai játszanak szerepet. A büntetőjog mint ultima ratio csak már a bűncselekmények megtörténte esetén jön a képbe, feltéve, hogy azok a hatóságok tudomására jutnak. A kutatás tárgyát képező büntetőügyek vonatkozásában a váderedményességi mutató 91 százalék, ami azt jelzi, hogy a vádemelésig jellemzően csak a sikerrel kecsegtető ügyek jutnak el. Ezért jelen empirikus elemzés korlátjaként nemcsak az elemszám viszonylag alacsony volta említhető, hanem az is, hogy a jogerős bírósági ítélettel lezárt ügyek kriminológiai jellemzői korántsem biztos, hogy leképezik általában véve az ilyen bűncselekmények sajátosságait. Mindazonáltal talán ezek az eredmények is közelebb visznek a vizsgált bűncselekmények jellemzőinek megismeréséhez és a jelenség mint társadalmi probléma megoldásához szükséges potenciális beavatkozási pontok azonosításához. Az ismeretek gyarapítása, terjesztése, a különböző területek szakemberei és a társadalom egésze felé történő közvetítése szükséges annak érdekében, hogy *„egyéni tudatlanság, bizonytalanság vagy félelem, pesszimizmus miatt egyetlen gyerek se maradjon ellátatlanul.”*³⁴